Zavod
Republike
Slovenije
za šolstvo

Protokol ob zaznavi in obravnavi medvrstniškega nasilja v vzgojno-izobraževalnih zavodih

Gradivo je pripravila delovna skupina ZRSŠ v sestavi: Doroteja Lešnik Mugnaioni, Ingrid Klemenčič, dr. Katja Filipčič, dr. Erika Rustja, Tanja Novakovič, koordinatorica

Leta 2014 nastala Navodila je leta 2022 z nekaj spremembami dopolnila redakcijska skupina ZRSŠ.

PREDGOVOR

"Temeljna demokratična pravica otroka je, da se počuti v šoli varnega, da so mu prihranjeni zatiranje in ponavljajoča se, namerna ponižanja, ki so sestavni del medvrstniškega nasilja." (Olweus 1999, v Pečjak 2014)

»Navodila s priročnikom za obravnavo medvrstniškega nasilja v vzgojno-izobraževalnih zavodih« so nastala z namenom, da zaposlenim v javnih vzgojno-izobraževalnih zavodih in zasebnih vzgojno-izobraževalnih zavodih, ki izvajajo javno veljaven program, pomagajo bolje razumeti pojav nasilja med vrstniki ter se ustrezno in učinkovito odzivati oziroma ukrepati ob zaznavi medvrstniškega nasilja, še posebno v primerih hujših oblik nasilja.

Delovna skupina, imenovana na Zavodu RS za šolstvo, je pred pripravo navodil opravila analizo *»Smernic za analizo, preprečevanje in obravnavo/obvladovanje nasilja v šolskem prostoru«*, ki jih je leta 2004 pripravila Komisija za analizo problematike nasilja v slovenskem šolstvu. Izkazalo se je, da so pred dobrim desetletjem zapisana načela spoprijemanja z nasiljem v šolskem prostoru še vedno aktualna in uporabna. Enotno pa smo bili v skupini mnenja, da se bo s pojavom medvrstniškega nasilja v prihodnje potrebno soočati bolj učinkovito in sistematično.

Tako je nastal dokument, sestavljen iz dveh delov; navodil za obravnavo medvrstniškega nasilja v vzgojno-izobraževalnih zavodih ter priročnika – podpore navodilom, ki bolj poglobljeno, z dodatno razlago in konkretnimi primeri, pojasnjuje ključne vidike obravnave nasilja med vrstniki[1] v vzgojno-izobraževalnih zavodih.

V dokumentu so opredeljeni izrazoslovlje in ključni pojmi, ki se uporabljajo na tem področju, naštete in opisane so najpogostejše in najbolj aktualne oblike nasilja med vrstniki, predstavljeni so znaki, po katerih lahko prepoznamo pojav medvrstniškega nasilja, ter opisana načela obravnave medvrstniškega nasilja ter ravnanje ob njegovi zaznavi. Zapisana so tudi navodila, ki zaposlene v vzgojno-izobraževalnih zavodih usmerjajo pri takojšnjem ukrepanju ob zaznavi nasilja in opredeljujejo, koga v takih primerih obveščamo, katere informacije zapišemo v zapis zaznave nasilja, kakšno naj bo nadaljnje ukrepanje, kdo oblikuje tim, kakšne so vloge posameznih strokovnih delavcev v timu, kdo in na kakšen način dela z žrtvijo, povzročiteljem, opazovalci in starši ter v katerih primerih je potrebno sodelovanje z zunanjimi institucijami.

Predstavljena načela obravnave in ukrepi takojšnje intervencije ob zaznavi medvrstniškega nasilja so namenjeni ne le strokovnim delavcem, pač pa vsakemu delavcu vzgojno-

[1] Poimenovanja za osebe so pisana v moški slovnični obliki in so mišljena kot nevtralna oblika za ženske in moške, razen, kjer je to zaradi vsebine ali konteksta drugače opredeljeno.

izobraževalnega zavoda, ki je pri otroku[2] opazil spremembe, ki bi lahko bile posledice medvrstniškega nasilja, ali mu je otrok zaupal, da preživlja nasilje s strani vrstnikov, ali ima informacijo o nasilju od tretje osebe, ali pa je bil sam priča medvrstniškemu nasilju.

Navodila skupaj s priročnikom podajajo smernice, usklajene z nacionalnimi zakonskimi podlagami in podzakonskimi akti vzgoje in izobraževanja na vrtčevski, osnovnošolski ter srednješolski stopnji. Ne gre torej za nov obvezujoč pravni akt, ki bi vzgojno-izobraževalne zavode še dodatno obremenil z novimi nalogami in s tem morebiti hromil njihovo osnovno delo. Navodila izhajajo iz dejstva, da se vsak VIZ sooča z različnimi oblikami nasilja, da se je na nasilje dolžan odzvati, da pa zaposlenim manjkajo strokovne usmeritve na zelo konkretni ravni, kako se uspešno spopadati z njim. Zaposlenim v vzgojno-izobraževalnih zavodih tako navodila ponujajo možnost njihove smiselne uporabe, prilagojenih tako stopnji in vrsti vzgojno-izobraževalne institucije kot tudi drugim dejavnikom kot so npr. vzroki in motivi za nasilje, dinamika nasilja, posledice, starost vpletenih in stopnja ogroženosti žrtve.

Pripravljenost in sposobnost strokovnih delavcev za jasno obravnavo vsakega pojava nasilja v vzgojno-izobraževalnem zavodu pomembno vpliva tudi na učinkovito preprečevanje medvrstniškega nasilja. Vsak vzgojno-izobraževalni zavod naj bi oblikoval svojo strategijo preprečevanja in obravnave nasilja, zato priporočamo smiselno umestitev pričujočih navodil v dokumente, v katerih vzgojno-izobraževalni zavodi opredeljujejo preventivno dejavnost, vzgojno delovanje in ukrepanje ob kršitvah internih pravil.

Zavedamo se, da je obravnava posameznih primerov medvrstniškega nasilja lahko od primera do primera različna, pa vendar obstajajo nekatere splošne zakonitosti, ki jih predstavljamo v *»Navodilih s priročnikom za obravnavo medvrstniškega nasilja v vzgojno-izobraževalnih zavodih«*, zato si želimo, da bodo prepoznana kot pripomoček, ki bo zaposlenim v vzgojno-izobraževalnih zavodih v pomoč pri učinkovitejšem prepoznavanju in obravnavi nasilja med vrstniki.

[2] Z izrazom »otrok« v besedilu označujemo otroke v vrtcih, učence in dijake v osnovnih in srednjih šolah, v domovih za učence in v dijaških domovih do njihove polnoletnosti. Navodila se uporabljajo tudi v primeru medvrstniškega nasilja med polnoletnimi udeleženci izobraževanja po javno veljavnih programih.

Navodila ob zaznavi in obravnavi medvrstniškega nasilja v vzgojno-izobraževalnih zavodih

VSEBINA NAVODIL IN OPREDELITEV IZRAZOV

Vsebina in namen navodil

Ta navodila določajo ravnanje zaposlenih v javnih vzgojno-izobraževalnih zavodih in zasebnih vzgojno-izobraževalnih zavodih, ki izvajajo javno veljavni program (v nadaljnjem besedilu VIZ) ob zaznavi in obravnavi medvrstniškega nasilja.

Opredelitev izrazov

»Medvrstniško nasilje« je vsaka oblika fizičnega, psihičnega, spolnega, materialnega ali spletnega nasilja, pri kateri se otrok, nad katerim vrstnik oz. vrstniki izvajajo nasilje, počuti ogroženo, nesprejeto, manjvredno in podobno.

»Otrok« je vsak, ki je do polnoletnosti vključen v VIZ. (Navodila se uporabljajo tudi v primeru medvrstniškega nasilja med polnoletnimi udeleženci izobraževanja po javno veljavnih programih.)

UKREPANJE OB MEDVRSTNIŠKEM NASILJU

Takojšnja intervencija

a. Naloge strokovnega delavca, ki je zaznal nasilje

Strokovni delavec ali drug delavec VIZ, ki je zaznal nasilje ali je bil o njem obveščen:

1. takoj poskrbi za varnost in zdravje otrok tako, da:
   - izvede vse potrebne ukrepe za zaščito otroka žrtve,
   - če je potrebno, pokliče nujno zdravniško pomoč in o poškodbi obvesti otrokove starše,
   - se pogovori z otrokom, ki je bil žrtev [1]nasilja in mu nudi čustveno oporo,
2. isti dan, izjemoma, če okoliščine tega ne dopuščajo, naslednji dan po zaznavi nasilja
   - o dogodku obvesti ravnatelja, razrednika vseh vpletenih otrok, šolsko svetovalno službo in starše,
   - naredi zapis dogodka in ga posreduje šolski svetovalni službi.

[1] V besedilu se uporabljajo izrazi žrtev, povzročitelj, storilec, nasilnež, katerih uporabo sodobna strokovna literatura po novem odsvetuje in nadomešča z *učenec, ki izvaja nasilje* in *učenec, ki doživlja nosilje* (prim. Košir, K., Pečjak, S., Pirc, T. 2021. Medvrstniško nasilje v šoli. Ljubljana: Filozofska Fakulteta). S tem pozornost iz identitete (npr. storilec, nasilnež, povzročitelj …) prenesemo na vedenje (npr. učenec, ki izvaja nasilje). Enako velja za izraz žrtev, ki lahko osebo zaznamuje in vpliva tudi na njeno samopodobo, zato je pomembno, da izraz ne implicira trajnosti.

b. Naloge šolske svetovalne službe

Šolska svetovalna služba isti oz. najpozneje naslednji delovni dan po zaznavi nasilja:

- po potrebi oblikuje načrt za preprečitev nadaljevanja nasilja,
- ločeno se pogovori z otrokom žrtvijo in povzročiteljem nasilja in po potrebi z opazovalci dogodka ter izdela zapis pogovora z namenom razjasnitve situacije.

c. Naloge vodstva VIZ

V odsotnosti šolske svetovalne službe, ali če šolska svetovalna služba oceni, da je to potrebno, ločene pogovore iz prejšnjega odstavka opravi ravnatelj ali pomočnik ravnatelja.

Procesna intervencija

a. Naloge šolske svetovalne službe

Šolska svetovalna služba na podlagi pridobljenih informacij prične s svetovalnim delom z otrokom žrtvijo in povzročiteljem nasilja. Na pogovor povabi tudi starše.

Šolska svetovalna služba najpozneje v treh delovnih dneh po zaznavi nasilja skliče tim. Člani tima so: svetovalni delavec, razrednik oz. vzgojitelj otroka žrtve ter povzročitelja nasilja, ravnatelj in po potrebi drugi strokovni delavci VIZ. Tim vodi svetovalni delavec, ki dejavnosti tima tudi ustrezno dokumentira.

b. Naloge tima

Naloge tima iz prejšnjega odstavka so:

- izdela načrt pomoči za žrtev nasilja,
- v skladu s predpisi načrtuje vzgojno ukrepanje za povzročitelja,
- načrtuje delo s starši,
- načrtuje delo z oddelkom, v katerega sta vključena žrtev, povzročitelj nasilja, in opazovalci,
- sodeluje z zunanjimi institucijami,
- določi izvajalce nalog,
- s primerom nasilja seznani druge strokovne delavce VIZ.

SODELOVANJE Z DRUGIMI ORGANI IN ORGANIZACIJAMI

Obveščanje

Ravnatelj obvesti Center za socialno delo, ko oceni, da je otrok žrtev in/ali povzročitelj nasilja, oziroma kadar otrok potrebuje pomoč centra. Za vsa ravnanja, ki ustrezajo opisom kaznivih dejanj, oziroma imajo znake prekrškov (npr. povzročena telesna poškodba, spolno nasilje, tatvine, izsiljevanje ali poškodovanje stvari-materilano nasilje in v primeru, ko posameznik v šolo prinese predmete, ki so po svoji obliki nevarni ali prepovedani - noži, pirotehnika, pištole itd.), ki se preganjajo po uradni dolžnosti, ravnatelj obvesti poleg staršev še policijo in center za socialno delo. V omenjenih primerih šolska svetovalna služba povabi k sodelovanju v timu (tim v razširjeni sestavi) predstavnika policije, centra za socialno delo in predstavnike drugih organov in nevladnih organizacij.

Sodelovanje predstavnikov drugih organov in organizacij v timu

Naloge tima v razširjeni sestavi so:

- izmenjava informacij med člani razširjenega tima,
- načrtovanje in usklajevanje dejavnosti za pomoč otroku žrtvi in za obravnavo povzročitelja nasilja,
- spremljanje napredka obravnave,
- dogovor o sodelovanju pri izvedbi preventivnih dejavnosti.

ODGOVORNOST ZA UKREPANJE

Za ravnanje zaposlenih v VIZ pri zaznavanju in obravnavanju je v skladu z zakonom, ki ureja organizacijo in financiranje vzgoje in izobraževanja, odgovoren ravnatelj.

»*Priročnik*« ob zaznavi in obravnavi medvrstniškega nasilja v vzgojno-izobraževalnih zavodih

UVOD

Interakcije med vrstniki v VIZ so mnogovrstne – od sodelovalnih in prijateljskih do konfliktnih ali celo nasilnih. Pri tem je običajno dinamika v medvrstniški komunikaciji spreminjajoča se in pogosto prehaja iz ene v drugo obliko interakcije.
Kadar se odnosi med vrstniki zaostrijo in niso več sodelovalni, temveč **konfliktni** – kar je vsakodnevni pojav – je priporočljivo, da nastale probleme rešujejo sami ali z medvrstniško mediacijo (Prgič 2010) in zgolj po potrebi ob pomoči odraslih. Da bi bili vrstniki in zaposleni v VIZ uspešni pri reševanju konfliktov z mediacijo, obstaja nekaj ključnih pogojev: med vpletenimi v konflikt mora obstajati ravnovesje v moči, ne sme priti do zlorabe moči nad šibkejšim subjektom in vsi vpleteni morajo želeti nastali konflikt rešiti ter biti pripravljeni na kompromis. Tako vrstniki sami konstruktivno in odgovorno soustvarjajo pogoje za ponovno vzpostavitev sodelovalnih in prijateljskih odnosov. Hkrati pa se učijo reševanja problemov, aktivnega poslušanja drugih, empatije, iskanja kompromisov in strpne komunikacije (Lešnik Mugnaioni in Klemenčič 2014, 39).
Kadar pa v medosebnih odnosih vrstnik uporabi oziroma zlorabi svojo osebno fizično, psihološko, materialno, socialno moč nad šibkejšim vrstnikom za dosego nekega svojega cilja, govorimo o **nasilnem dejanju**, kjer se je ravnovesje v moči med vpletenimi porušilo in kjer je prišlo do škodljive, destruktivne agresivnosti.

Ko gre za reševanje konfliktov in ko gre za obravnavo nasilja med vrstniki, še posebno, če je šlo za dolgotrajno zlorabo moči in trpinčenje otroka, je potrebno različno ukrepati. Z mediacijo, pogajanji, iskanjem kompromisa itd. ne smemo obravnavati dolgotrajnega in načrtnega nasilja med vrstniki ali bullyinga (Prgič 2010, 47), saj bi žrtvam tako lahko naredili dodatno škodo, jih ponovno viktimizirali.

Pri nasilnih dejanjih med vrstniki praviloma ločujemo med:

a. posameznimi agresivnimi dejanji (na primer ob nekontrolirani, afektivni agresivnosti) in
b. sistematičnim, dolgotrajnim, načrtovanim nasiljem zoper vrstnika (na primer ob instrumentalni agresivnosti, bullyingu).

Vzroki, motivi, dinamika, posledice in stopnja ogroženosti žrtve se pri različnih primerih medvrstniškega nasilja praviloma razlikujejo in zato je vedno vsaj nekoliko drugačna tudi pot njihove obravnave. Prav tako sta pot in način obravnave pogojena tudi s starostjo otrok, predvsem, ko gre za obravnavo nasilja predšolskih otrok. Kljub temu pa lahko govorimo o ključnih vidikih obravnave nasilja med vrstniki v VIZ, ki so postali »strokovni aksiomi« in ki jih pri obravnavi nasilja moramo upoštevati.

DEFINICIJA MEDVRSTNIŠKEGA NASILJA

Medvrstniško nasilje (bullying) je praviloma namerna, ponavljajoča se uporaba fizičnega, psihičnega, spolnega, materialnega ali spletnega nasilja nad drugim vrstnikom. Kadar gre za enkraten dogodek nasilnega vedenja in je prisotna izrazita razlika v fizični ali psihični moči med povzročiteljem in žrtvijo, prav tako govorimo o medvrstniškem nasilju.
Sullivan (2011) opredeljuje, da gre pri medvrstniškem nasilju za:

- zavestno in ponavljajoče se vedenje,
- agresivno vedenje,
- manipulativno vedenje,
- izključevalno vedenje,
- nasilje ene ali več oseb proti eni ali več osebam, ki so šibkejše (fizično, psihično ali socialno) od povzročitelja.

ŽRTVE, POVZROČITELJI, OPAZOVALCI

V procesu medvrstniškega nasilja se oblikuje specifična dinamika med vpletenimi, v kateri imajo žrtve, povzročitelj(i) in opazovalci svoje vloge, med njimi pa je neke vrste odnos soodvisnosti. Brez zunanje intervencije odraslih praviloma ni mogoče prekiniti in ustaviti te nasilne dinamike, še posebno, če nasilje traja dlje časa in je sistematično. Pride namreč do t. i. valujočega učinka nasilja (Sullivan 2011) in ogroženosti v šolskem prostoru ali celo širše.

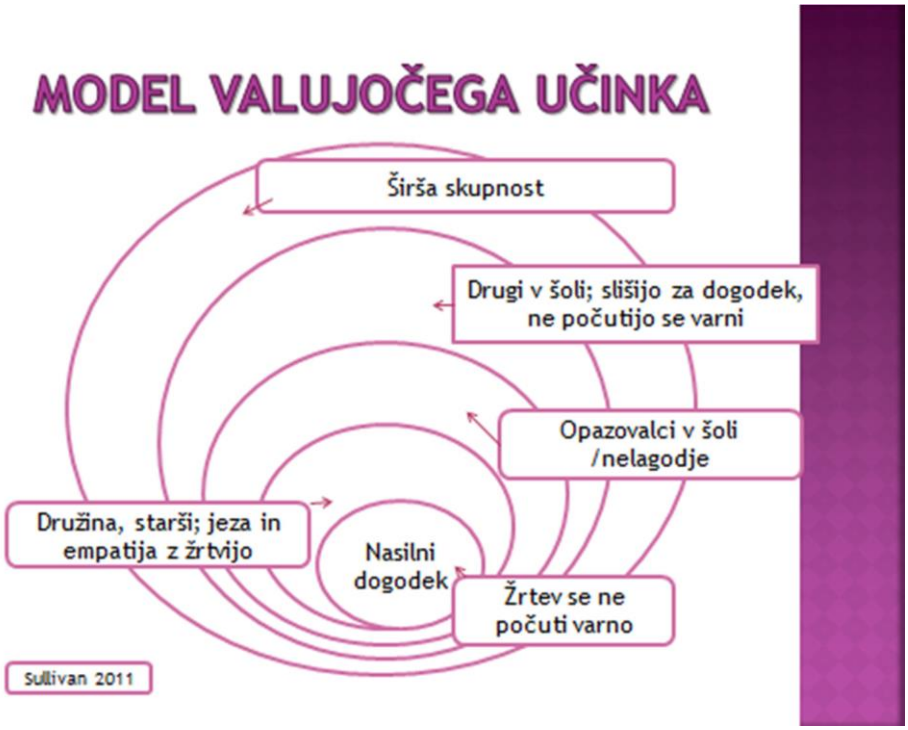

Žrtev medvrstniškega nasilja je otrok, ki je dlje časa izpostavljen agresivnemu vedenju in zlorabi moči s strani vrstnika ali skupine vrstnikov. Nasilje, ki ga doživlja, povzroči pri otroku številne posledice, saj postopoma prične destruktivno vplivati na njegov učni uspeh, socialno vključenost in zdravje. Z uporabo termina žrtev (Lešnik Mugnaioni, Koren, Logaj, Brejc 2009, 35) ne mislimo, da je otrok, ki preživlja vrstniško nasilje, povsem nemočen, brez moči in energije, saj žrtev nasilja praviloma potrebuje veliko moči, da preživi in se vsakodnevno sooča z nasiljem. Bolj ustrezen termin bi bil zato otrok z izkušnjo medvrstniškega nasilja, a uporabljamo termin žrtev zato, ker je enostavnejši, poznan in razširjen.

Povzročitelj medvrstniškega nasilja je otrok, ki dlje časa izvaja nasilje nad vrstnikom in zlorablja svojo fizično, psihično, spolno ali materialno premoč. Pri tem je v procesu ustrahovanja in nadzora nad vrstnikom vse močnejši, kar vodi v vse večje neravnovesje v moči (Pušnik 2012, 132).

Opazovalci so vrstniki, ki zaznajo nasilje med vrstniki, ga neposredno opazujejo ali celo spodbujajo k nadaljevanju nasilja, a vanj aktivno ne posegajo, ne izvajajo nasilja, a žrtve ne zaščitijo. Vzroki za takšno vedenje so različni: strah pred povzročiteljem, ne želijo se izpostaviti, ne zaupajo, da bodo odrasli ustavili nasilje, slabe izkušnje iz preteklosti, menijo, da to ni njihov problem, tiha identifikacija s povzročiteljem in drugo.

Otroci, ki so v obeh vlogah (Pušnik 2012, 134), enkrat kot žrtve, drugič kot povzročitelji nasilja, niso redki. Viktimiziranost v šoli povečuje verjetnost, da se bo otrok žrtev sčasoma tudi sam pričel vesti nasilno (Muršič 2012, 25). Žrtve se namreč različno odzovejo na nasilje in nekateri otroci se odločijo za nasilno povračilo. Poznani so kronični ciklusi nasilja, kjer se izmenjujeta doživljanje nasilja in nasilna povračilnost, v vse bolj destruktivni spirali.

DINAMIKA MEDVRSTNIŠKEGA NASILJA / BULLYINGA

Med povzročiteljem in žrtvijo medvrstniškega nasilja, še posebno, če je asimetrija v moči med njima velika, se praviloma razvije posebna dinamika, ki onemogoča, da bi žrtev zmogla sama ustaviti nasilje. Z vsakim nasilnim dejanjem se namreč strah, krivda, sram, nemoč pri trpinčenem otroku povečujejo, kar ga hromi, da bi upal in zmogel ukrepati zoper nasilje. Zaradi tega je njegova samopodoba vse slabša, sam sebe krivi za nastalo situacijo.
Pogosto o tem ne upa povedati niti odraslim, saj se boji, da bo potem še huje. Ne verjame, da mu lahko kdo zares pomaga in ustavi povzročitelja, saj tudi njegovi poskusi, da bi preprečil nasilje, niso bili uspešni. Morda je že doživel minimalizacijo ali celo zanikanje nasilja pri vrstnikih ali odraslih, če je o svoji izkušnji spregovoril.
Da bi sploh lahko preživel vsakodnevni strah ter trpinčenje, razvije različne oblike strategij preživetja, da bi se nasilju izognil ali ga vsaj nekoliko zmanjšal (izostaja od pouka, v šolo hodi prepozno ali po drugi poti, pogosto zboleva, med odmori ali na ekskurzijah je v bližini

učitelja/vzgojitelja, poskuša biti čim bolj neopazen ipd.). Kljub tem strategijam pa se nasilje ni ustavilo, moč trpinčenega otroka je vse manjša, postaja vse bolj ranljiv ter ujet v nasilni odnos, pogosto pa tudi v socialno osamitev s strani opazovalcev, ki ne posredujejo v njegovo zaščito. Slednjič se žrtev na ponavljajoče se nasilje in stres, ki ga vsakodnevno doživlja, odzove s poslabšanjem zdravja, odporom do šole, slabšim učnim uspehom, spremenjenim vedenjem do sošolcev/vrstnikov in učiteljev/vzgojiteljev.
Če te znake starši in učitelji/vzgojitelji zaznajo ali o nasilju naposled vendarle zmore povedati sam, pride končno do zelo pomembne priložnosti, da VIZ in starši ukrepajo in nasilje z skupnimi močmi ustavijo. Če je ta priložnost zamujena, otrok žrtev ostane sam s svojo izkušnjo nasilja, brez izhoda. Posledice so lahko tudi najhujše (Hayes in Herbert 2011).

OBLIKE NASILJA MED VRSTNIKI

Med vrstniki lahko pride do najrazličnejših oblik nasilja in je nemogoče vse zajeti v tipologije medvrstniškega nasilja. Zato naštevamo le najpogostejše in najbolj aktualne oblike.

Fizično nasilje:

grizenje, brcanje, porivanje, suvanje, vlečenje za lase, pljuvanje, praskanje, boksanje, udarci, klofute in druge oblike fizičnih napadov, fizično poškodovanje.

Psihično nasilje:

Psihično – **verbalno** nasilje:

žaljenje, zmerjanje, posmehovanje, podcenjevanje, žaljenje po telefonu, zmerljivke povezane z imenom, rasistične pripombe, ogovarjanje, širjenje lažnih in zlonamernih govoric, zaničevanje, ščuvanje, grožnje.

Psihično – **neverbalno** nasilje:

direktno: mimika obraza, nesramne kretnje, zaničljive geste;

indirektno: manipuliranje/uničevanje prijateljstva, sistematično izključevanje, ignoriranje, izolacija, pošiljanje (pogosto anonimnih) strupenih opazk, dopuščanje ogovarjanja, molk kot sredstvo pritiska.

Spolno nasilje:

namigovanje na spolnost in šale s spolno vsebino, opolzko gestikuliranje in govorjenje, nadlegovanje zaradi pripadnosti spolu, nagovarjanje na spolnost, prikazovanje pornografskega materiala, otipavanje, zalezovanje, spolni napad.

Materialno nasilje:

izsiljevanje ali nasilni odvzem denarja ali druge lastnine, poškodovanje ali uničenje osebne lastnine in šolskih potrebščin, odvzem in uporaba telefona.

Spletno nasilje:

namerno in ponavljajoče nadlegovanje in/oz. ustrahovanje preko interneta, mobilnih telefonov in drugih informacijsko-komunikacijskih tehnologij, kot npr. pošiljanje žaljivih sporočil, pošiljanje ali objavljanje škodljivih, neresničnih ali krutih izjav, objavljanje občutljivih, zasebnih informacij (npr. zasebnih sporočil ali fotografij), pošiljanje ali objavljanje obdelanih fotografij na žaljiv način, prilaščanje druge identitete z namenom osramotitve in škodovanja, obrekovanje na forumih, blogih ali socialnih omrežjih, izključevanje iz spletne skupnosti oz. spletne skupine prijateljev, snemanje nasilnih ali drugače neprimernih videoposnetkov (npr. šolskih pretepov) in razpošiljanje ter objavljanje teh posnetkov na spletu, pošiljanje grozilnih sporočil z namenom zastraševanja in izsiljevanja.

NASILJE NAD OTROKI, KI PRIPADAJO RANLJIVIM DRUŽBENIM SKUPINAM

Naštete oblike nasilja se pogosteje dogajajo otrokom, ki pripadajo ranljivim družbenim skupinam. Družbena neenakost in družbena šibkost skupine, ki ji otrok pripada, namreč lahko vpliva na njegov položaj, socialno vključenost, osebno moč in možnosti za izobraževanje ter uspešnost v šoli, kar ga dela bolj izpostavljenega in šibkejšega od drugih otrok. Otroci, ki so pripadniki drugih etničnih in verskih skupin, so otroci migrantov in tujcev, ne govorijo večinskega jezika, so istospolno usmerjeni, so socialno in ekonomsko ogroženi ter socialno izključeni so pogosteje kot drugi otroci, tarče zavračanja, socialne osamitve, krivične obravnave, poniževanja, zasmehovanja, fizičnega nasilja in drugih nasilnih dejanj. Nasilje, ki ga doživljajo, pa pogosto vodi v spiralo nasilja. Otrok, ki vsakodnevno doživlja izločitev ter napade s strani vrstnikov, lahko tudi sam prične posegati po nasilju kot sredstvu obrambe in povračila za storjene krivice.

Ranljive skupine znotraj VIZ so tudi otroci s posebnimi potrebami. Carter in Spencer (2006, v Pečjak 2014) sta v metaanalitični študiji, ki je vključevala 11 raziskav (med 1989 in 2003), ugotovila, da so otroci s posebnimi potrebami, v primerjavi z vrstniki, bolj izpostavljeni medvrstniškemu nasilju. Predvsem zaradi značilnosti, po katerih se razlikujejo od večinske populacije. Smith in Sharp (v Pečjak 2014, 13) ugotavljata tri razloge za to: (1) učne oziroma druge težave povečujejo nevarnost, da tak otrok postane žrtev; (2) ti otroci so socialno slabše vključeni v razred; (3) nekateri otroci z vedenjskimi težavami se pogosto vedejo agresivno in se pojavljajo tako v vlogi povzročiteljev kot žrtev.

POGOSTI ZNAKI MEDVRSTNIŠKEGA NASILJA IN KAKO GA PRI OTROKU PREPOZNATI

Pri hujših oblikah nasilnega dejanja, kjer pride do neposrednih poškodb ali različne oblike psihičnega, socialnega, materialnega, spolnega ali spletnega nasilja vrstnikov trajajo dlje časa, se pri žrtvi razvijejo reakcije in posledice na preživeto nasilje (Lešnik Mugnaioni in Klemenčič 2014, 42, Hayes in Herbert 2011, 144, Zabukovec Kerin 2002, 110). Na vedenju, zdravju, počutju, socialni vključenosti, komunikaciji žrtve in odnosu do šole se pokažejo znaki/posledice, ki pričajo o izkušnji z nasiljem.
Nekatere spremembe v vedenju opazijo učitelji/vzgojitelji v VIZ, določene spremembe pa opazijo starši v domačem okolju. Na vsako spremembo vedenja, ki pomembno odstopa od vedenj, ki so bila prej značilna za posameznika, je potrebno biti pozoren in raziskati, kaj spremembo v obnašanju otroka sproža in vzdržuje.

NAJPOGOSTEJŠI ZNAKI IN VEDENJA PRI ŽRTVAH MEDVRSTNIŠKEGA NASILJA

Spremembe v odnosu do šole, učnem uspehu, vključenosti otroka:

- zvečer joče, toži o bolečinah, noče v šolo, izraža strah in tesnobo,
- boji se prihajati v šolo ali odhajati iz nje,
- začne neopravičeno izostajati od pouka,
- poslabša se mu učni uspeh,
- spremeni svojo običajno pot, zato zamuja ali pa prihaja v šolo zelo zgodaj,
- starše prepriča, da ga spremljajo v šolo in čakajo ob koncu pouka,
- strah ga je iti na WC, se voziti s šolskim avtobusom, na ekskurzije, tabore.

Spremenjeno vedenje do sošolcev/vrstnikov, učiteljev/vzgojiteljev, v razredu, v družini:

- zapira se vase, manj komunicira z drugimi, zdi se odsoten,
- kaže več tesnobnosti kot drugi otroci,
- je občutljiv, miren, previden,
- trpi zaradi nizke stopnje samospoštovanja in ima na splošno slabo podobo o sebi in svoji situaciji,
- ko je napaden, reagira z jokom (zlasti v nižjih razredih) in umikom,
- v šoli je osamljen in zavrnjen,
- pri skupinskih igrah je izbran zadnji,
- v šoli nima pravih prijateljev v oddelku,
- stres, ki ga doživlja, praviloma vpliva na učni uspeh in sodelovanje pri pouku,
- pogosto je v bližini učitelja/vzgojitelja (med odmori, na ekskurzijah),
- postaja agresiven, moti pouk,
- starši poročajo, da je otrok nenadoma postal zadirčen in grob,
- začne krasti denar doma ali drugim otrokom (to zahteva povzročitelj),

- odklanja pogovor ali si izmisli neverjetno zgodbo, da bi ga pustili pri miru,
- sošolcev/vrstnikov ne vodi domov, le redko se igra na šolskem dvorišču,
- nima niti enega dobrega prijatelja, s katerim bi preživljal prosti čas,
- nemirno spi, ima hude sanje, joče v spanju,
- beg od doma, zatekanje v odvisnosti.

Fizične poškodbe, poslabšanje zdravja, psihosomatske težave:

- ima nepojasnjene modrice, odrgnine in druge poškodbe,
- poslabšajo se mu kronične bolezni, motnje,
- začne jecljati, pojavijo se tiki, različne motnje,
- zdi se vznemirjen, preneha jesti, ne pridobiva na teži,
- pogosteje oboleva, daljše odsotnosti od pouka,
- govori o samomoru ali ga celo poskuša narediti.

Poškodovana osebna lastnina, materialno oškodovanje:

- ima poškodovane ali uničene šolske potrebščine ali druge osebne predmete,
- tekom dne »izgubi« kos oblačila, obutve,
- nima denarja za malico, na ekskurziji, za druge obveznosti,
- ima poškodovan ali izgubljen telefon.

NEKAJ VEDENJ POVZROČITELJEV MEDVRSTNIŠKEGA NASILJA

Najbolj opazna lastnost je agresivnost.
Pogosto je nasilen tudi do odraslih (staršev, učitelja/vzgojitelja).
Zanj je značilna impulzivnost in močna potreba po obvladovanju drugih.
Ima pozitivna stališča do nasilja.
Ne more se vživeti v drugega.
Kaže izrazito dobro/slabo samopodobo.
Fantje so večinoma močnejši od drugih.
Težko se podreja pravilom.
Pogosto ima takšne vzorce že doma.
Pogosteje je vpleten v pretepe in je v pretepih poškodovan.
Pogosteje je vključen v vandalistična dejanja ali kraje, sega po alkoholu, drogah.
Pogosteje tudi izostaja od pouka.

OGROŽENOST OTROKA ZARADI MEDVRSTNIŠKEGA NASILJA

O ogroženosti otroka govorimo takrat, ko so zaradi posameznega nasilnega dejanja ali dolgotrajnejšega, načrtnega nasilja s strani vrstnikov prizadeti njegovo dostojanstvo in njegova fizična ali spolna nedotakljivost. Pri ogroženosti gre za čustveno, fizično, materialno ali spolno poškodbo otroka, ki ogroža njegove temeljne pravice, zdravje in razvoj. Otrok občuti ogroženost, nemoč, krivdo, strah pred ukrepanjem, strah pred povzročiteljem, sram zaradi nasilja, oteženo funkcioniranje, težave pri obvladovanju življenja.

NAČELA OBRAVNAVE MEDVRSTNIŠKEGA NASILJA

V zadnjih desetletjih je prišlo do oblikovanja in poenotenja različnih strok glede načel obravnave nasilja v medosebnih odnosih, ki veljajo za vse vrste nasilja, tudi za medvrstniško nasilje (Lešnik Mugnaioni in Klemenčič 2014, 45, Filipčič in Klemenčič 2011, 23).

- Ničelna toleranca do nasilja.

S tem načelom izrazimo svoj odnos do nasilja; odločno želimo preprečevati vse oblike nasilja v medosebnih odnosih v VIZ.

- Žrtvi verjamemo.

Gre za najpomembnejše načelo, s katerim upravičimo zaupanje, ki nam ga je izkazala žrtev s tem, ko nam je povedala, kaj se ji je zgodilo. Brez upoštevanja tega načela obravnava ni mogoča. Kaj verjamemo? To, kar je bilo povedano in zaupano. Ne gre nujno za celovito resnico nekega dogajanja, še posebno, če je trajalo dolgo časa, če je bilo veliko dogodkov in če je vpleteno večje število oseb. Morda celotne resnice sploh ne bomo nikoli izvedeli. Nujno pa je, da poznamo resnico žrtve, saj bomo brez nje zgrešili bistvo problema in žrtvi povzročili dodatno krivico in stisko. Nasilni dogodek v izhodišču definira žrtev, vse ostalo je pojasnitev širšega konteksta in vzrokov dogajanja.

- Individualno doživljanje nasilja: ne sodimo nasilja po lastnih čustvih in izkušnjah.

Vsaka oseba individualno doživi, občuti ter razume nasilno dejanje in njegove posledice. Do tega ima vso pravico in nihče je ne sme prepričevati o nasprotnem. Vsa čustva, občutki in zaznave so pri žrtvi normalni in legitimni.

- Nasilno vedenje je izbira. Za nasilje je odgovoren povzročitelj.

Za svoja vedenja smo odgovorni sami! Čeprav gre za otroke, je potrebno vztrajati na odgovornosti (ne nujno kazni) za njihova dejanja, kajti naučiti jih želimo, da bi znali naslednjič

izbrati drugo obliko vedenja, ko se bodo ponovno soočili s frustracijo, čustvi jeze, ljubosumnosti, strahu, zavisti, žalosti, razočaranja.

- Ne minimaliziramo nasilja.

Ker je doživljanje nasilja individualno, hkrati pa smo odrasli pogosto v situaciji, da ne poznamo vseh dejstev, ni prav, da nasilje vrednotimo, minimaliziramo, primerjamo z našimi preteklimi izkušnjami. Vsak ima pravico do svoje izkušnje in njenega občutenja.

- Ne obljubljamo.

Ko se pogovarjamo z otrokom, ki je doživel nasilje, smo pogosto v skušnjavi, da bi mu obljubili, da se to ne bo več zgodilo in ga bomo zaščitili ter preprečili, da bi še naprej trpel. Ker pa je ustavitev nasilja in ponovna vzpostavitev konstruktivnih odnosov med vrstniki odvisna od številnih dejavnikov, na katere morda nimamo odločilnega vpliva, bi bila obljuba nepremišljena in zavajajoča. Obljubimo le tisto, kar bomo sami zanj zagotovo storili.

- Podpiramo žrtev pri iskanju izhoda iz nasilne situacije.

Ko se pogovarjamo z otrokom, ki je doživel nasilje, si zanj vzamemo dovolj časa, mirno in zbrano ga poslušamo, dajemo mu občutek varnosti in sprejetosti. S tem gradimo zaupni odnos z otrokom. Pri tem poudarimo, da ni kriv za nasilje, da je nasilje nesprejemljivo in mu želimo pomagati pri izhodu iz stiske in nasilja. Povemo mu, da je pogumen, da je spregovoril o nasilju in da ima veliko moči, saj je preživel različne oblike trpinčenja. Tako otroka opolnomočimo za skupno iskanje rešitev.

- Upoštevamo moč vpletenih subjektov, pozorni smo na zlorabo moči.

Zelo pomembno načelo, saj gre pri nasilju za zlorabo moči, a je to dejstvo nemalokrat prikrito. Povzročiteljem namreč lahko uspe interpretirati dogajanje tako, da je krivda porazdeljena na vse vpletene ali pa nimamo informacij za uvid v to, kar se je zgodilo, in površno ocenjujemo, da gre za konflikt ali neškodljivo zafrkavanje. Vedno je treba poskušati dobiti več informacij, da lahko bolje raziščemo razmerja moči med vpletenimi oziroma morebitno zlorabo moči.

- Ne soočamo žrtve in povzročitelja.

Soočanje žrtve in povzročitelja, zlasti, če je nasilje trajalo dolgo časa in ima žrtev zaradi tega čustveno-psihološke posledice, trpinčenemu praviloma povzroči dodatno škodo. Žrtev, ki je že sicer oškodovana, ranjena, ponižana in ustrahovana, v prisotnosti povzročitelja ne upa in ne zmore povedati, kaj se ji je zgodilo. Soočenje zato lahko postane zgolj še ena priložnost za povzročitelja, da s psihološkim nadzorom žrtev obvlada ter odrasle prepriča s svojo »resnico« o dogajanju. Soočenje (nehote) žrtvi in povzročitelju daje tudi sporočilo, da sta oba enako odgovorna za storjeno nasilje in za iskanje rešitev oziroma popravo storjenega. To je škodljivo sporočilo tudi za opazovalce in starše, saj posredno relativizira nasilje in odgovornost zanj. Z

otroki ali mladostniki, ki so bili vpleteni v nasilje, se je torej treba pogovoriti ločeno: žrtev podpreti in ji pomagati, od povzročitelja pa z avtoriteto odraslega zahtevati odgovornost.

- Ne prelagajmo odgovornosti za ukrepanje na druge.

Odrasli – učitelji/vzgojitelji, svetovalni delavci, vodstvo VIZ ali starši - moramo ukrepati, ko zaznamo medvrstniško nasilje, v skladu s svojimi vlogami, kompetencami ter pooblastili. Prelaganje odgovornosti na druge običajno pelje le v »pometanje problema pod preprogo«, kar pomeni, da se problem razraste in je škoda naposled še veliko večja.

RAVNANJE OB ZAZNAVI MEDVRSTNIŠKEGA NASILJA

ZAZNAVA NASILJA

Medvrstniško nasilje lahko zaznamo na več načinov: o izkušnji z nasiljem lahko spregovori žrtev sama, lahko nas o tem obvestijo njeni sošolci/vrstniki, lahko smo priča nasilju, o zaznanem nasilju nam lahko povejo tudi sodelavci ali starši. Zaznava nasilja pa je odvisna tudi oz. predvsem od **občutljivosti učiteljev/vzgojiteljev do medvrstniškega nasilja,** kar pomeni (Pušnik 2006):

- opaziti dogajanje,
- poslušati in slišati,
- prepoznati klic na pomoč,
- prepoznati oblike nasilja,
- prepoznati lastnosti pojava samega in tistih, ki so vpleteni vanj,
- biti pozoren na dejavnike, ki delujejo kot dejavniki tveganja,
- biti pozoren na svoje vedenje, odzivanje, komunikacijo,
- dopolnjevati znanje,
- iskati pomoč, če sami ne znamo.

Razumevanje dinamike medvrstniškega nasilja v VIZ je pomembno za zaznavanje in prepoznavanje nasilja, predvsem pa za učinkovito spoprijemanje z njim. Pogoste reakcije na medvrstniško nasilje, zaradi pomanjkljivega poznavanja njegove dinamike, so namreč take, da se skuša odkriti primanjkljaj oziroma šibkost pri posamezniku – žrtvi. Nato se poskuša odpraviti te primanjkljaje, da bi zmanjšali oziroma ustavili medvrstniško nasilje. Vendar pomeni tak pristop le ukvarjanje s simptomi, ko posamezniku pomagamo tako, da povečamo njegovo kompetentnost in moč. Pri pojavu medvrstniškega nasilja pa je potrebno videti celotno sliko in njegovo kompleksnost (Pečjak 2014).

UKREPANJE (INTERVENCIJE)

Ko zaznamo medvrstniško nasilje, je potrebno intervenirati. Intervencijo (pomoč, reagiranje) v primerih nasilja med vrstniki lahko izvajajo učitelji/vzgojitelji, šolski svetovalni delavci ali oboji, v povezavi še s katero od zunanjih inštitucij. K intervencijskemu modelu štejemo tiste načine odzivanja na nasilje, ki (Pečjak 2014):

- nudijo pomoč žrtvam nasilja (psihosocialno, pravno),
- žrtvam zagotavljajo umik v varen prostor,
- delajo s povzročitelji (ponujajo pomoč pri spreminjanju agresivnega vedenja),
- usmerjajo VIZ k vzpostavitvi enotnih pravil in postopkov za obravnavo konkretnih primerov medvrstniškega nasilja,
- informirajo VIZ o pristojnosti zunanjih inštitucij in dolžnosti prijave nasilja zunanjim pristojnim inštitucijam (policiji, centrom za socialno delo),
- informirajo o nevladnih in vladnih programih pomoči žrtvam in povzročiteljem nasilja.

Pomembno je, da takoj, ko na kateri koli način zaznamo nasilje med vrstniki, interveniramo tako, da zaščitimo otroka, ki je žrtev nasilja. Zaščitimo ga lahko na različne načine, pomembno je, da nasilju ni več izpostavljen. Šele po takojšnji intervenciji načrtujemo nadaljnje delo tako z žrtvijo, povzročiteljem in z opazovalci. Takojšnje ukrepanje izvede vsak zaposleni v VIZ, ki je nasilje zaznal.
Procesno intervencijo, ki sledi, v VIZ načrtujemo glede na dogodek, število vpletenih otrok in upoštevajoč kompetence strokovnih delavcev v VIZ.

Intervencije ob zaznanem nasilju med vrstniki v VIZ, lahko prikažemo tudi shematično (Lešnik Mugnaioni in Klemenčič 2014, 49):

Shema ukrepanja ob medvrstniškem nasilju

Takojšnja intervencija
- takojšnja ustavitev nasilja in zaščita žrtve nasilja (vsak zaposleni)
Procesna intervencija
delo z žrtvijo (glede na kompetence strokovnega delavca) delo s povzročiteljem delo z razredom vključitev drugih inštitucij (policija, CSD)
(Delo v timu: vsaj ravnatelj, svetovalni delavec in razrednik)

TAKOJŠNJA INTERVENCIJA

1.

Strokovni delavec ali drug zaposleni, ki je nasilje zaznal, z izvedbo ustreznih ukrepov **vedno najprej poskrbi za prekinitev nasilja in zaščito žrtve**. Nasilje prekine tako, da vpletene otroke razdvoji, po potrebi pokliče ustrezno pomoč, povzročitelja odstrani v ločen prostor (v šolsko svetovalno službo, k ravnatelju oziroma glede na dogovor v VIZ), žrtev pa zaščiti tako, da jo umakne v varen prostor, nujno stran od povzročitelja nasilja.

Če je prišlo do poškodbe in je potrebna pomoč zdravnika, pokliče nujno zdravniško pomoč. Eden od učiteljev/vzgojiteljev otroka spremlja k zdravniku. V primeru poškodbe takoj obvesti tudi starše poškodovanega otroka.

Za tem se strokovni delavec ali drug zaposleni, ki je nasilje zaznal, **ločeno pogovori** z žrtvijo. Cilj pogovora je pomiritev otroka, čustvena podpora, pogovor o dogodku, če otrok o tem želi govoriti, in o tem, kakšni bodo nadaljnji koraki reševanja problema. Cilj tega prvega pogovora z žrtvijo ni raziskovanje dogodka (kaj, kje, kdo, zakaj, kdaj se je zgodilo nasilje), prav tako pa ta pogovor ni namenjen svetovanju, ki je v domeni šolske svetovalne službe in je del procesne intervencije obravnave storjenega medvrstniškega nasilja.

S povzročiteljem se medtem lahko pogovori svetovalni delavec, ravnatelj ali drug strokovni delavec. Pomembno je, da ne pride do soočenja z žrtvijo in da tudi morebitni opazovalci pri tem pogovoru niso prisotni. Cilj tega pogovora je umiritev povzročitelja, njegova zaščita pred nadaljevanjem nasilja, ne pa tudi nujno raziskovanje dogajanja.

2.

Strokovni delavec ali drug zaposleni, ki je neposredno zaznal medvrstniško nasilje, isti ali najkasneje naslednji dan po zaznavi nasilja, o dogodku obvesti razrednika vseh vpletenih, šolsko svetovalno službo ter ravnatelja. VIZ o dogodku obvesti starše žrtve in povzročitelja.
Sledi **zapis zaznave nasilja**, ki mora vsebovati naslednje informacije:

- kaj se je zgodilo,
- kje se je zgodilo,
- kdaj se je zgodilo,
- kdo je bil vpleten v nasilje,
- ravnanje strokovnega delavca oziroma zaposlenega, ki je zaznal nasilje.

Podpisani izroči zapis šolski svetovalni službi. Zapis je lahko narejen kot zaznamek oziroma se zanj lahko smiselno uporablja obrazec *Zapisa o nasilju nad otrokom v družini*, ki je priloga Pravilnika o obravnavi nasilja v družini za vzgojno-izobraževalne zavode (objavljen v Uradnem listu RS, št. 104/2009).

PROCESNA INTERVENCIJA

Pri kasnejšem ukrepanju sodelujejo strokovni delavci VIZ glede na njihove kompetence in znanja. Vendar pa ima ključno vlogo šolska svetovalna služba, ki je strokovno kompetentna za svetovalne razgovore in načrtovanje poteka dela s posameznikom, skupino ali razredom. Pomembno vlogo pri procesni intervenciji oziroma v timu, ki se v VIZ po zaznanem nasilju oblikuje, ima tudi razrednik. Ravnatelj je prav tako del tima in mora biti seznanjen z nasilnim dejanjem in potekom obravnave na vseh nivojih (posameznik, skupina, razred).

Kako dolgo bo trajalo delo s posamezniki ali z razredom, kako intenzivno bo, kdo vse bo v delo vključen, je odvisno od posameznega primera in strokovne presoje tima v VIZ.

Tim

Vsi našteti strokovni delavci VIZ sodelujejo v timu, ki ga po zaznanem nasilju skliče svetovalni delavec ali ravnatelj/pomočnik ravnatelja, če je v VIZ tako dogovorjeno. Sklicatelj tim tudi vodi.

Vodja tima poskrbi, da so sklepi zapisani v obliki zapisnika ali uradnega zaznamka. Dokumentacija je zaupna. Zapisnik timskih sestankov podpišejo vsi prisotni, zapis dogodka pa tisti, ki je dogodek zaznal in ga zapisal. Če se za zapis smiselno uporablja obrazec *Zapis nasilja nad otrokom v družini*, ga prav tako podpiše tisti, ki je zapis naredil in svetovalni delavec, ki je zapis prejel. Pri uporabi drugih obrazcev, ki jih VIZ sestavi sam, prejem prav tako podpiše svetovalni delavec, ki zapis tudi shrani v varovano omaro, podobno kot drugo dokumentacijo, ki jo vodi svetovalna služba. Dokument je dostopen vsem, ki so člani tima (tudi drugim inštitucijam, če se vključijo v tim), na vpogled pa je dostopen tudi staršem.

V timu se opredelijo vloge posameznih strokovnih delavcev in morebitno sodelovanje z zunanjimi inštitucijami (policija, CSD, Svetovalni center, nevladne organizacije). Tim presodi, ali so, glede na zaznano nasilje, potrebne tudi določene preventivne aktivnosti za razred, razrede ali celoten VIZ.

Pri ukrepanju in preprečevanju nasilja v VIZ imajo ravnatelj, učitelji/vzgojitelji in šolska svetovalna služba specifične naloge oziroma vloge (Lešnik Mugnaioni, Klemenčič 2014, 48):

Vloga ravnatelja:

- vedno se seznani z dogodkom in je seznanjen z vsemi nadaljnjimi postopki znotraj VIZ,
- po potrebi (pogosto) opravi razgovor z žrtvijo in povzročiteljem,
- formalno obvešča ustrezne institucije, sodeluje z zunanjimi inštitucijami, če je to potrebno (policija, CSD), prav tako z javnostjo in mediji,
- skrbi, da strokovnim delavcem, če izkažejo to potrebo, omogoči strokovno podporo ter jim zagotovi varnost,
- pogovori se s starši,
- skrbi, da je VIZ za otroka varovalni dejavnik,
- sodeluje pri načrtovanju preventive (imenuje skupino).

Vloga učitelja/vzgojitelja:

- skrbi, da je VIZ za otroka varovalni dejavnik,
- če mu otrok zaupa oz. ga izbere za zaupno osebo, ohrani »status« zaupne osebe,
- načrtuje delo z oddelčnim učiteljskim zborom, otroku nudi ustrezne podporne mehanizme,
- če je pri otroku zaradi stisk učni uspeh slabši, mu zagotovi ustrezno učno pomoč,
- načrtuje delo in dela z oddelčno skupnostjo.

Vloga svetovalne službe:

- vodi tim v VIZ,
- z žrtvijo in s povzročiteljem vodi svetovalne razgovore,
- skrbi, da je VIZ za otroka varovalni dejavnik,
- sodeluje z ravnateljem (ga obvešča, sodeluje pri načrtovanju nadaljnjih postopkov),
- sodeluje z učitelji/vzgojitelji/tehničnimi delavci,
- sodeluje s starši,
- načrtuje (tudi educira učitelje/vzgojitelje) preventivo,
- dela s skupino/oddelčno skupnostjo,
- sodeluje z zunanjimi inštitucijami v dogovoru z ravnateljem.

Delo z žrtvijo

Svetovalni pogovor z otrokom v procesni intervenciji opravi, če je le mogoče, šolski svetovalni delavec, ki ima na tem področju več znanj in kompetenc. Število svetovanj je odvisno od situacije in od želje/potrebe žrtve. Pri svetovalnem pogovoru veljajo osnovna načela zaupnega pogovora:

- otroku verjamemo, da je žrtev nasilja.
- ne iščemo “objektivne resnice” – ne zanima nas “druga stran”,
- otroku povemo, da je to, kar doživlja, nasilje, in da ni prav, kar se mu je zgodilo,
- razbremenimo ga občutkov krivde – za nasilje ni kriv on, temveč je zanj odgovorna oseba, ki je nasilna,
- dovolimo mu izraziti vsa čustva,
- nikoli ne opravičujemo nasilja, ki ga je preživel!

Ko presodimo, da otrok o medvrstniškemu nasilju, ki ga je doživel, želi/zmore govoriti, mu v svetovalnem procesu lahko zastavimo vprašanja, ko potrebujemo dodatne informacije, potrebujemo pojasnilo ali kaj preslišimo.

Postavljamo odprta vprašanja, smo obzirni, previdni in zaupljivi. Ohranjamo mirnost ob poslušanju (neverbalna govorica). Otroka poslušamo**.** Pustimo mu dovolj časa, da se izrazi. Ne

prekinjamo. Ne posplošujemo. Ne vrednotimo. Pohvalimo ga za pogum. Spodbujamo z medmeti ali povzamemo otrokovo zadnjo misel, da lahko nadaljuje. Pozorni smo tudi na neverbalna sporočila. Ko se z otrokom, ki je doživel nasilje s strani vrstnikov, pogovarjamo, ne pozabimo na:

- opredelitev problema,
- pogovor o čustvih,
- opolnomočenje (čustvena in moralna podpora, ozaveščanje in informiranje),
- iskanje rešitev (načrt za delovanje).

Poleg svetovalnega pogovora/svetovanja svetovalni delavec lahko žrtvi pomaga še tako, da jo:

- opolnomoči z učinkovitimi strategijami spoprijemanja z nasiljem,
- spodbuja, da pove o medvrstniškem nasilju še komu drugemu, ki lahko pomaga rešiti situacijo (vrstnik ali odrasla oseba),
- poudari pomen prijateljstva, ki je eden najpomembnejših preventivnih virov proti medvrstniškemu nasilju,
- uči konkretnih odzivov na nasilna dejanja (preko igre vlog).

Delo s povzročiteljem

Tudi s povzročiteljem se svetovalni delavec mora pogovoriti in načrtovati aktivnosti. Delo s povzročiteljem je edini način, da le-ta spremeni svoja neustrezna vedenja. Pomembni elementi svetovalnega pogovora s povzročiteljem so:

- cilj pogovora je, da povzročitelj razume razloge za svoje ravnanje in sprejme odgovornost za storjeno nasilje,
- pogovor izvede ravnatelj ali šolska svetovalna služba (ravnatelj naj bo prisoten),
- naredi se zapisnik pogovora,
- obvesti se starše,
- prijava na policijo ali CSD, če je to potrebno,
- po potrebi usmeritev v zunanje strokovne institucije.

Za svetovanje povzročitelju je učinkovita uporaba vedenjskega in vedenjsko-kognitivnega pristopa. Izhajajoč iz tega pristopa postavimo šolska/razredna pravila, ki veljajo pri odnosu z drugimi. Pri tem morajo biti pravila jasna in konkretna. Pri mlajših otrocih uporabljamo predvsem vedenjske strategije:

- kotiček za umirjanje, kamor se otrok zateče, ko je napet ali je pred izbruhom jeze;
- dogovorjeni znak, s katerim otrok okolico opozori, da je vznemirjen, besen;
- urjenje v različnih spretnostih obvladovanja jeze,

Pomemben cilj obravnave povzročitelja medvrstniškega nasilja je prevzem/sprejetje posledice za svoje ravnanje (npr. izrek vzgojnega opomina, vzgojnega ukrepa, restitucija).

Delo z opazovalci

Medvrstniško nasilje, še posebno če traja daljši čas in je sistematično, poškoduje tudi opazovalce (vrstnike), kot je bilo prikazano že v modelu valujočega učinka. Medvrstniško nasilje ima tako vpliv tudi na dinamiko razreda in pogosto na VIZ kot celoto.
Delo z opazovalci načrtujemo v okviru ur oddelčne skupnosti, lahko v obliki projektnih dni, na posebnih delavnicah. Cilji dela z opazovalci:

- **razumeti** morajo, da imajo tudi oni pomembno vlogo pri preprečevanju vrstniškega nasilja v razredu, VIZ,
- dati jim moramo **jasna sporočila** o tem, da je nasilje nesprejemljivo in da bo VIZ storil vse, kar je v njegovi moči, da ga prepreči,
- **opozorimo** na različne možne oblike medvrstniškega nasilja in pomen specifičnega konteksta razreda, ki z nasiljem izloča ali kaznuje »drugačne«.

Delo s starši

Če želimo učinkovito delo z žrtvijo, povzročiteljem/povzročiteji in nenazadnje tudi z opazovalci, povabimo starše kot partnerje in soustvarjalce varnega šolskega prostora. Predlagamo, da se VIZ in starši skupaj dogovorijo tudi o vlogi posameznika/starša. Npr.: če starši pri otroku opazijo spremenjeno vedenje, če jim pove, da je žrtev medvrstniškega nasilja ali da je žrtev nekdo od sošolcev/vrstnikov, naj starši obvestijo razrednika in svetovalno službo, oziroma ravnatelja, še posebej, če nasilje ne preneha.
V konkretnem primeru pa VIZ starše v obravnavo nasilja vključuje z:

- individualnimi pogovori s starši,
- roditeljskimi sestanki in
- predavanji/izobraževanji/delavnicami za starše.

Na pogovor VIZ povabi starše otroka, ki je bil v konkretnem primeru žrtev medvrstniškega nasilja, in starše otroka/otrok, ki so bili povzročitelji. Pogovor med starši in VIZ mora temeljiti na skupnem iskanju ustreznih strategij, ki bodo v pomoč otroku, ne glede na to, v kateri vlogi je. Svetovalni delavec mora upoštevati načelo sodelovanja v svetovalnem odnosu in načelo celostnega pristopa, saj je posameznik pri svojih ravnanjih del ožjega in širšega socialnega okolja, kar pomeni, da so starši pomemben del pri reševanju težav. Sodelovalen odnos je temelj za ustrezen načrt pomoči.
Zelo pomembno je, da starši čutijo, da jih VIZ spoštuje in razume, saj bo tako medsebojno zaupanje večje, starši pa bodo bolj prepričano in zavzeto sodelovali pri obravnavi in preprečevanju nasilja med vrstniki.
Obenem pa mora VIZ – suvereno in enotno – vseskozi zastopati stališče, da je nasilje nesprejemljivo in se bodo nanj zaposleni v VIZ tudi v bodoče vedno, brez izjeme, odzivali. S

tem VIZ krepi svojo kredibilnost in avtoriteto. Oboje je nujno, če želimo biti, skupaj s starši, kos medvrstniškemu nasilju.

SODELOVANJE Z DRUGIMI ORGANI

Medvrstniško nasilje lahko predstavlja tudi ravnanja, ki ustrezajo opisom kaznivih dejanj (Kazenski zakonik) oziroma ima znake prekrškov v skladu z zakoni, ki določajo prekrške (Zakon o varstvu javnega reda in miru, Zakon o orožju, Zakon o proizvodnji in prometu s prepovedanimi drogami, itd.), zaradi česar je po kazenski in prekrškovni zakonodaji potrebna prijava policiji.

Glede na navedeno je šola dolžna podati prijavo v vseh primerih nasilja, s katerim je povzročena telesna poškodba, v vseh primerih spolnega nasilja ter ko gre za tatvine, izsiljevanje ali poškodovanje stvari (materialno nasilje). Prav tako v vseh primerih, ko posameznik v šolo prinese predmete, ki so po svoji obliki nevarni ali prepovedani (noži, pipci, pirotehnika, pištole, itd.).

Prijave pa ni potrebno podati v primerih verbalnega in psihičnega nasilja, se pa otroka (starše) opozori, da v kolikor se počuti ponižano, vznemirjeno ali ogroženo zaradi žaljivih besed ali vedenja posameznika ali skupine, lahko kot posameznik na policijsko postajo poda prijavo kršenja javnega reda in miru.

Pomembno je, da je policija obveščena nemudoma, to je neposredno po dogodku. To velja še posebej za hujše oblike nasilja, saj bo le tako lahko izvedla vse nujne ukrepe, ki ji jih nalaga zakonodaja .

Ob prijavi policiji ravnatelj posreduje informacijo o nasilju tudi **centru za socialno delo**, ki je po kazenski zakonodaji dolžan sodelovati pri kazenskopravnem obravnavanju povzročitelja nasilja. Center za socialno delo pa ravnatelj obvesti o nasilju tudi v drugih primerih, ko tim oceni, da povzročitelj nasilja ali žrtev potrebuje pomoč te institucije; če gre za primer ogroženega otroka, ki se kaže npr. v zlorabi alkohola ali drog, pogostem izostajanju iz šole, neodzivnosti staršev za sodelovanje z VIZ, nasilju v družini. V teh primerih izhaja dolžnost prijave iz 91. člena Zakona o socialnem varstvu (»Organi ter zavodi in druge organizacije, ki pri svojem delu ugotovijo ogroženost otroka, mladoletnika ali osebe, ki ji je odvzeta poslovna sposobnost, so dolžni o tem obvestiti center za socialno delo na svojem območju.«).

V primerih, ko je bil zaradi ogroženosti otroka žrtve/storilca obveščen center za socialno delo, VIZ razširi članstvo v timu s predstavniki centra za socialno delo, policije in po potrebi s predstavniki drugih organov in organizacij, ki so vključeni v obravnavo otroka. Namen tako razširjenega tima je izmenjava informacij med organi o različnih oblikah obravnave otroka z namenom medsebojenga sodelovanja (načrtovanja in usklajevanja aktivnosti). Pomemben vidik sodelovanja z drugimi organi in organizacijami pa je tudi skupno načrtovanje in izvajanje preventivnih dejavnosti.

PREVENTIVNE DEJAVNOSTI NA PODROČJU MEDVRSTNIŠKEGA NASILJA

Pri preprečevanju medvrstniškega nasilja v VIZ so evropske države, tudi Slovenija, razvile v zadnjih desetletjih številne preventivne modele (Muršič, Filipčič, Klemenčič, Pušnik, Lešnik Mugnaioni 2012). Vsebinsko jih lahko uvrstimo v tri večje skupine:

1.) Modeli, v katerih se na različne načine (delavnice, igre vlog, interaktivna predavanja, projektni dnevi) poskuša otrokom predstaviti:

- → značilnosti ter različne oblike nasilja,
- → kako nasilje prepoznati in kakšne so lahko njegove posledice,
- → kako vrstniku pomagati, če je v primežu nasilja,
- → kako se odzvati na nasilno vedenje vrstnikov in se zaščititi,
- → komu POVEDATI,
- → kakšna je vloga opazovalcev in kakšna je vloga učiteljev/vzgojiteljev ter VIZ,
- → kdo vse lahko otroku pomaga, če je doživel posamezno nasilno dejanje, ali je trpinčen.

Cilj teh pristopov je torej razumevanje dinamike nasilja, vloge različnih akterjev in učenje aktivnega soočanja z nasilnim vedenjem. Običajno te pristope izvaja šolska svetovalna služba ali zunanji strokovnjaki iz nevladnih organizacij ali izobraževalnih ustanov.

2.) Modeli, ki se usmerjajo v vzroke za izbiro nasilja v medosebnih odnosih in komunikaciji ter v učenje vedenj, ki neposredno preprečujejo nasilna dejanja. V teh pristopih se poskuša:

- → graditi asertivnost, dobro samopodobo in samospoštovanje pri otrocih;
- → otroke učiti reševanja sporov in konfliktov na konstruktiven način, ki izključuje uporabo nasilja za dosego lastnih ciljev, interesov in zadovoljitve potreb. Predvsem gre za učenje vrstniške mediacije, pogajanj, iskanja kompromisov;
- → razvijati »problem solving« pristope, kjer se otroci učijo samostojnega reševanja problemov na nenasilen način;
- → pri otrocih krepiti emocionalno pismenost, s katero znajo prepoznati in razumeti lastna čustva ter jih obvladovati v različnih kontekstih vrstniških interakcij, hkrati pa uspejo prepoznati čustva drugih in skladno s tem izbirati nenasilna vedenja.

Te modele lahko v VIZ razvija šolska svetovalna služba v oddelkih ali individualno s posameznimi otroki. Pri tem lahko sodeluje z zunanjimi strokovnimi in svetovalnimi ustanovami ali nevladnimi organizacijami.

3.) Modeli, katerih cilj je preprečevati medvrstniško nasilje v njegovem družbenem in strukturnem izvoru. Izhodišče teh modelov je, da otroke - njihovo življenje in vedenje - v veliki

meri določajo kategorije: spol, verska, etnična, kulturna in jezikovna pripadnost, seksualnost ter socialna in razredna pripadnost. Te kategorije so, poleg individualnih psiholoških značilnosti, ključne za razumevanje nasilja med otroki in mladostniki.
Ko otroci pripadajo ranljivim družbenim skupinam, jih to lahko zaznamuje predvsem z izkušnjami neenakosti, diskriminacije, socialne izključenosti, ogroženosti in revščine. To strukturno nasilje, ki ga doživljajo, je dejavnik tveganja za nasilje v medosebnih odnosih v VIZ. Zato se je v takšnih družbenih kontekstih treba v preventivnih pristopih ukvarjati s strukturnimi dejavniki tveganja, ne pa iskati vzrokov za nasilno vedenje otrok v njihovih psihosocialnih vidikih osebnosti. Nujen je multiprofesionalni pristop, ki vključuje sociološko, (socialno)pedagoško, psihološko, kriminološko, socialnovarstveno analizo stanja v VIZ in v njenem okolju. VIZ v takšnih preventivnih modelih, skupaj z lokalno skupnostjo in njenimi institucijami, išče in ustvarja pogoje za sodelovanje z družino ter nosilci moči v (ranljivi) družbeni skupini, ki ji otrok, vpleten v nasilje, pripada. VIZ načrtuje preventivo, odvisno od konteksta medvrstniškega nasilja, skupaj z lokalno skupnostjo, centrom za socialno delo, nevladnimi organizacijami, policijo in drugimi lokalnimi vzgojno-izobraževalnimi ter kulturnimi ustanovami.

Ko se odločamo o obliki preventive pred nasiljem v VIZ, je potrebno najprej opredeliti pot in korake njegove obravnave. Učinkovita in strokovna obravnava storjenega nasilnega dejanja je namreč najboljša oblika preventive. Sporočila, ki jih vodstvo VIZ, šolska svetovalna služba ter učitelji/vzgojitelji dajo otrokom, staršem in lokalnemu okolju s hitro, strokovno in odločno obravnavo zaznanega nasilja, so neprecenljiva in najboljša možna zaščita pred njegovo ponovitvijo.

SKLEP

VIZ se soočajo z različnimi oblikami medvrstniškega nasilja. Hkrati pa delujejo v raznolikih okoljih in pogojih. Našteto vpliva na načrtovanje preprečevanja nasilja in njegovo obravnavo. »A ne pozabimo: nobena posebnost oziroma drugačnost VIZ ne more in ne sme »preglasiti« temeljnih strokovnih načel obravnave nasilja ter etične in pedagoške zaveze VIZ, da aktivno preprečuje nasilje in zagotavlja varnost otrokom in drugim deležnikom v VIZ.« (Lešnik Mugnaioni in Klemenčič, 2014: 55)

VIRI

Filipčič, K., Klemenčič, I. 2011. *Obravnavanje nasilja v družini*. Priročnik za zaposlene v vzgojno-izobraževalnih zavodih. Ljubljana: Inštitut za kriminologijo pri Pravni fakulteti v Ljubljani.

Hayes R. in C. Herbert. 2011. *Rising above bullying. From despair to recovery*. London: Jessica Kingsley Publishers.

Lešnik Mugnaioni, D. in I. Klemenčič. 2012. »Smernice za obravnavo vrstniškega nasilja v šoli.« V: *Vodenje v vzgoji in izobraževanju*. 1/2014. 33-57. Kranj: Šola za ravnatelje.

Lešnik Mugnaioni, D., Koren, A., Logaj, V., Brejc, M. (2009). *Nasilje v šoli: opredelitev, prepoznavanje, preprečevanje in obravnava.* Kranj: Šola za ravnatelje.

Muršič, M. 2012. »Prekiniti krog nasilja.« V: (*O)krog nasilja v družini in šoli*, ur. M. Muršič. 7-42. Ljubljana: Inštitut za kriminologijo pri Pravni fakulteti v Ljubljani.

Muršič, M., Filipčič, K., Klemenčič, I., Pušnik, M., Lešnik Mugnaioni, D. 2012. *(O)krog nasilja v družini in šoli*, ur. M. Muršič. Ljubljana: Inštitut za kriminologijo pri Pravni fakulteti v Ljubljani.

Pečjak, S. 2014. *Medvrstniško nasilje v šoli*. Ljubljana: Filozofska fakulteta.

Prgič, J. 2010. *Šolska in vrstniška mediacija: vse, kar morate vedeti o mediaciji v šoli*. Griže: Svetovalno-izobraževalni center MI.

Pušnik, M. 2012. »Nasilje v šoli v krogu nasilja.« V: *(O)krog nasilja v družini in šoli*, ur. M. Muršič. 107-143. Ljubljana: Inštitut za kriminologijo pri Pravni fakulteti v Ljubljani.

Sullivan, K. 2011. *The Anti-bullying Handbook*. London: Oxford University Press.

Zabukovec Kerin, K. 2002. »Vrstniško nasilje v šoli.« V: *Nasilje – Nenasilje.* Ljubljana: i2.